

Igor Matutinović*

UDK 338.984.4:338.9(497.5)

Izvorni znanstveni rad

ODRŽIVI RAZVITAK HRVATSKOG GOSPODARSTVA U UVJETIMA GLOBALIZACIJE

Autor polazi od proturječnosti globalizacijskog procesa i izazove koje postavlja pred nacionalne ekonomije, njihove dugoročne interese i suverenitet, a ukazuje i na nestabilnost i na mogući, ponovnu, reverzibilnost procesa globalizacije kao materijalnog povezivanja ekonomija svijeta. Razmatra granice rasta globalne ekonomije i ukazuje da bi proces globalizacije, u uvjetima energetske i ekološke ograničenosti, mogao imati samoponištavajući karakter. Razmatra pristupanje Hrvatske WTO-u i vođenje industrijske politike u funkciji dugoročnog razvitka.

Problematika održivog razvitka kompleksna je, kako s teorijskog tako i s praktičnog stajališta, a obilježava je izrazita interdisciplinarnost. Konceptija održivosti nastala je kao pokušaj odgovora na probleme okoliša i prirodnih resursa na globalnoj razini, postavši "catchword" u znanosti, politici i biznisu nakon Konferencije U Rijuu godine 1992. Morala je odgovoriti na pitanje: kako nastaviti ekonomski rast Zapada i modernizaciju ekonomija Juga, a da se pritom ne dovedu u pitanje stabilnost klime, servisne funkcije ekosustava i dostupnost energije i ostalih prirodnih resursa prijeko potrebnih za funkcioniranje i širenje zapadnjačke civilizacije? Kompleksnost održivosti može se sažeti u ekološkoj, socijalnoj i ekonomskoj dimenziji koje zajedno određuju civilizacijsku održivost društva. Kolaps bilo koje od navednih dimenzija dovoljan je da razori civilizacijsku strukturu i opstojnost društva, pa se stoga održivi razvitak može vezati i uz nacionalnu sigurnost kao političku kategoriju. Prema tome, u ovom se radu pod sintagmom održivog razvitka razmatra civilizacijska održivost nacionalne ekonomije u uvjetima globalnih kretanja i ograničenja.

* I. Matutinović, doktor znanosti, GfK - centar za istraživanje tržišta, Zagreb. Članak primljen u uredništvu: 25. 08. 2000.

Proturječni aspekti globalizacije

Pitanje održivosti postavlja se istovremeno pred nacionalnu i pred svjetsku zajednicu i zato je usko povezano s procesom globalizacije. Većina autora suglasna je da globalizacija obuhvaća proces gospodarskog, socijalnog, kulturnog i političkog djelovanja koje nadmašuje granice nacionalnih država (Milardović i Njavro 1999., p.10). Pravdić (2000.) prepoznaje u globalizaciji sinergistički proces i autokatalitičke trendove i razlikuje njezina tri podsustava: tehnološki, gospodarski i kulturni. Anderson (1999.) govori o “biološkoj globalizaciji”, odnosno o integraciji ekosustava kroz migracije genetskog materijala i epidemioloških agenata, dodajući tome i globalne procese poput klimatskih promjena, narušavanje ozonskog omotača i zagađivanje oceana.

Globalizaciju valja razlikovati od internacionalizacije: dok se potonja odnosi na povećani značaj međunarodne trgovine između nacija, prva predstavlja integraciju izvorno nacionalnih ekonomija u jednu globalnu ekonomiju (Daly 1999.). Kod internacionalizacije motiv je međunarodne razmjene u Ricardijanskoj koncepciji komparativnih prednosti nacionalnih resursa – rada, kapitala i prirodnih dobara. Globalizacija, naprotiv, smatra Herman Daly, slobodnom mobilnošću kapitala i donekle rada zamjenjuje komparativne prednosti apsolutnima¹ pri čemu sudjelovanje u međunarodnoj razmjeni ne mora bezuvjetno donijeti svim zemljama koristi, kao što je to slučaj kod komparativnih prednosti.

Globalizacija je proturječan proces zato što u sebi nosi suprotstavljena djelovanja: s jedne strane povezuje udaljene ekonomije i kulture, a sa druge strane potiče kulturni partikularizam i jačanje nacionalnih identiteta (Milardović i Njavro, 1999., str.15). Tendenciji ekonomskog i političkog povezivanja između (povijesno) mladih nacionalnih država suprotstavljeni su snažni pritisci nacionalnog i teritorijalnog cijepanja unutar njih samih (npr. Tibet u Kini, Kašmir u Indiji i Pakistanu, Tamil u Šri Lanki, Baskija u Španjolskoj, Kosovo i Crna Gora u Jugoslaviji, “Lega Nord” u Italiji). Globalizacija predstavlja izazov za nacionalni suverenitet država u smislu Vestfalskog određenja: međunarodne transakcije ne odvijaju se više na granicama ili preko granica, već unutar transnacionalnih mreža (Toulmin, 1999.), a međunarodni sporazumi i institucije poput WTO ograničuju nacionalni ekonomski suverenitet. Daly (1999.) navodi nekoliko aspekata globalizacije koji su u proturječnosti s nacionalnim interesima: globalizacija je izazov nacionalnom “dogovoru” o podjeli viška vrijednosti između rada i kapitala, a zbog povećane međunarodne konkurencije teži snižavanju standarda u oblasti socijalne zaštite i zaštite okoliša. Kao reakcija na moguće ugrožavanje nacionalnog suvereniteta i interesa vladajućih skupina u nekim se zemljama, primjerice u Indiji, omedavna postavljaju

¹ Primjer apsolutne prednosti jest proizvodnja odjeće s međunarodnom robnom markom ili sastavljanje proizvoda visoke tehnologije u zemlji jeftine radne snage pri čemu multinacionalna korporacija poput Nike-a daje dizajn, marketing, tehnologiju i kapital, a receptivna zemlja, recimo Kina, daje jeftinu radnu snagu, niske standarde zaštite okoliša i porezne poticaje staranom investitoru.

eksplicitni politički zahtjevi za radikalnim ograničivanjem ulaska stranog kapitala, robe i usluga predlažući istovremeno usvajanje strategije oslanjanja na vlastite snage (swadeshi) u ekonomskom razvitku (Gardner, 2000.). Proturječnosti procesa globalizacije pridonose i stvaranje zaštićenih trgovinskih zona, porast značaja regija unutar nacionalnih granica i globalna mreža kriminala kao dezintegrirajuća društvena pojava (Malaska, 1994.).

Globalizaciju, kao nekontrolirani proizvod suvremenog zapadnog kapitalizma, mnogi znanstvenici vide kao društveno, ekonomski i ekološki opasan proces kojem se mora oduprijeti (Mander i Goldsmith, 1996). Nedavni valovi protesta (u Seattleu povodom nove runde pregovora unutar WTO i u Washingtonu za vrijeme godišnje skupštine Svjetske banke) svjedoče da njihovo mišljenje dijele razni društveni slojevi, a posebno nevladine organizacije kao institucije civilnog društva koje dobivaju sve veći politički značaj. Sve to skupa ukazuje na opravdanost sumnje da se nalazimo pred "novim svjetskim poretkom" u kojem će nacionalne ekonomije biti neraskidivo utkane u globalno tkivo.

Govoreći o budućnosti malih zemalja u kontekstu suprotstavljenih tendencija globalizacije i polarizacije, Niznik (1995.) citira Burnsteina (1991.) koji tvrdi da, kako svjetska ekonomija postaje povezanija, tako vjerojatnost njezine nestabilnosti raste, umjesto da se smanjuje. Takva razmišljanja postoje kod nekih autora koji su analizirali stabilnost kompleksnih društava (Flannery, 1972. i Rappaport, 1977. u Tainter, 1988.). Oni tvrde da se samodostatnost i autonomija lokalnih sustava smanjuje kako se povećava stupanj specijalizacije. Zbog razgranate međupovezanosti dijelova sustava i zbog skraćenog vremena komuniciranja, perturbacije koje se dogode u bilo kojem dijelu brzo se prenose i na ostale članove sustava, a to rezultira njegovom nestabilnošću. Specijalizacija u proizvodnji, sve veća trgovinska povezanost i međuovisnost ekonomija, jednako kao i skraćeno vrijeme komuniciranja, pripadaju glavnim odlikama suvremenog globalnog ekonomskog sustava. Primjer sustavne nestabilnosti mogao se uočiti u ponašanju svjetskog financijskog tržišta u devedesetim godinama, kada su se burzovne krize na Dalekom Istoku i u Rusiji preko noći proširile na ostali dio svijeta.

Globalizacija u neku ruku i nije nova pojava, ako se promatra sa stajališta širenja moći određene civilizacije (primjerice Rimsko carstvo ili carstvo Aleksandra Makedonskog), a zbog navedenih proturječnosti ona nije jednoznačan niti nepovratan proces (Harvey 1989. u Milardović i Njavro, 1999., str.15). U tom je smislu korisno razlikovati dvije globalizacije: globalizaciju kao ekonomski proces koji vodi do materijalne povezanosti svijeta i globalizaciju kao evolucijski proces, odnosno svijest o cjelini svijeta² (Anderson, 1999.). Pritom Anderson vjeruje kako je za razliku od prvog, ovaj drugi oblik globalizacije nepovratan – teško je zamisliti da čovječanstvo može izgubiti saznanje o Globusu i raznolikosti kultura koje ga nastanjuju.

² Istovremeno, svijest o cjelini svijeta sučeljava se sa sviješću o njegovoj različitosti. Tako Galić (2000.) navodi "...da postaje jasno da nema zajedničkog 'globalnog sjećanja'; nema zajedničkog 'globalnog načina razmišljanja' i nema 'univerzalne povijesti'".

Reverzibilnost procesa globalizacije kao materijalnog povezivanja ekonomija svijeta proizlazi iz proturječnih sila i interesa, pa čak i iz samih motora njezine dinamike. Pojava i zamah globalizacije u drugoj polovini devetnaestog stoljeća (1870.-1913.) vežu se uz dotad neviđeni protok rada i kapitala preko nacionalnih granica i uz rast trgovinske razmjene zasnovane na niskim transportnim troškovima (Williamson 1998). Jedan i drugi pokretač globalizacijskog procesa postoje i u drugoj polovini dvadesetog stoljeća: niska cijena nafte, otvorenost granica za kretanje privremene radne snage (Europa) i useljavanje (Sjeverna i Južna Amerika), zatim rast međunarodnog protoka kapitala kroz aktivnosti multinacionalnih korporacija i multilateralnih kreditnih institucija. Postratovska potražnja za materijalnim dobrima i osjećaj novog savezništva Zapadnih demokracija dali su dodatan, povijesni, zamah globalizacijskom procesu. Iako prisutne, tehnološke inovacije u sredstvima transporta i u procesima masovne proizvodnje nisu odigrale tako značajnu ulogu kao niska cijena nafte i politička mogućnost protoka rada i kapitala. Iz toga slijedi i krhkost sadašnjeg procesa materijalnog povezivanja ekonomija svijeta. Nedavno smo bili svjedoci rasta cijene nafte do 32 USD po barelu. SAD su izvršile veliki politički pritisak na članice OPEC da povećaju proizvodnju, upozoravajući da visoke cijene nafte, i adekvatan rast u troškovima međunarodnog transporta mogu dovesti do globalne recesije (Financial Times 2000). Globalna recesija može biti drugi izraz za deglobalizaciju, osobito u uvjetima dugotrajno visokih cijena nafte. Protočnost rada funkcija je političke otvorenosti zemlje i općenite atmosfere prema strancima koja u određenom trenutku prevladava u biračkom tijelu i u stanovništvu kao cjelini. Williamson (1998.) navodi primjer postepenog zatvaranja SAD prema useljavanju, i to od pojave recesije i visoke nezaposlenosti godine 1890. a posebno u vremenu deglobalizacije od 1914. do poslije II. svjetskog rata. Razlozi zatvaranja bili su pragmatične prirode – pritisak interesnih skupina koje su štitile domaći rad i protivile se daljem padu nadnica uvjetovanih priljevom nevalificirane radne snage iz Europe. Ti strahovi postoje i danas. U SAD se sublimiraju oko imigracije (često ilegalne) radne snage iz Meksika i drugih siromašnih zemalja Srednje i Južne Amerike. U Zapadnoj Europi istraživanja javnog mnijenja na temu integracije zemalja Srednje i Istočne Europe u Europsku Uniju pokazuju podijeljenost stavova stanovništva EU u odnosu na prihvatljivost novih, ekonomski znatno slabije razvijenih država (Ulram, 1999.). Iza negativnih stavova krije se strah od ugrožavanja radnih mjesta, od gubitka dohotka, porasta kriminala, sve do zabrinutosti za tradicionalne vrijednosti i nacionalni identitet (Ulram, 1999.). Ta se zabrinutost glasača već počinje konkretizirati u predlaganju “prijelaznih razdoblja” za slobodno kretanje rada iz pridruženih zemalja Srednje i Istočne Europe u Europsku Uniju (BCE, 2000., FT 2000.)³.

³ Neki analitičari (Stephens 2000.) upozoravaju da je nemoguće i iracionalno zapriječiti useljavanje radne snage u EU i to zbog demografskih i ekonomskih razloga - starenja i negativnog prirasta populacije sadašnjih zemalja članica, i zbog nespremnosti njihovih građana da obavljaju prljave i slabo plaćene poslove.

Zanimljivo je da je za vrijeme globalizacije (1870.-1913.) rasla carinska zaštita nacionalnih ekonomija: Europa je pritom više štitila svoju poljoprivredu, a Amerika je činila isto za industrijske proizvode (Williamson, 1998.). Nesuglasice i problemi vezani uz sniženje razina carina djelovanjem GATT, i danas WTO, osobito što se tiče poljoprivrednih proizvoda, postoje i danas. Zbog svega dosad navedenog ne može se isključiti mogućnost da navedeni faktori, u određenom trenutku potaknuti ekonomskim, političkim ili ekološkim perturbacijama, ponovo ne dovedu do deglobalizacije⁴.

Granice materijalnog rasta ekonomija, asimetrije u distribuciji bogatstva i moći i poimanje nacionalne sigurnosti u svjetlu oskudica prirodnih resursa osnovno su polazište daljih razmatranja u ovome radu.

Granice rasta globalne ekonomije

Društvena i znanstvena percepcija granica materijalnog rasta ekonomija inicirana izvještajem Rimskog Kluba godine 1972., pomaknula se od raspoloživosti sirovina prema funkcijama biosfere (stabilnost strukture stakleničkih plinova i ozonskog omotača). U posljednjem desetljeću prošlog tisućljeća znanstvenici sve više upozoravaju da se granice rasta dosežu u odnosu na obradiva tla i pitku vodu (Renner, 1996., Brown i Kane, 1994.) i da se u idućih četvrt stoljeća mogu očekivati ozbiljne nestašice nafte (Price, 1995.; Millenium Institute, 1997.; Brown et al., 1998, str. 50.; Campbel and Laherrère, 1998.; Duncan i Youngquist, 1998). Imajući u vidu rastuće stanovništvo zemalja juga, među kojima se svojim veličinom i moći ističu Kina i Indija, zatim iscrpljene mogućnosti Zelene Revolucije i sve manju raspoloživost obradivih tala i pitke vode, objektivno je očekivati ozbiljne i dugoročne probleme u opskrbi hranom stanovništva Trećega Svijeta. Ti bi problemi mogli rezultirati prenamjenom zemljišta – on plantaža komercijalnih “cash crops” usjeva i silvikultura, koje su korištene kao instrumenti “export oriented growth” politike, na tradicionalne poljoprivredne kulture. Moguća je i suprotna varijanta, odnosno povećanje površina pod neprehrambenim kulturama kao izvor strane valute za kupnju hrane od razvijenih zemalja koje danas proizvode viškove. Ta opcija, međutim, u kombinaciji s nestašicom nafte može biti samo kratkotrajna: zato što je nafta osnovni preduvjet visokih prinosa po hektaru u industrijskim zemljama, one bi u tom slučaju i same bile suočene s problemom prehrane svojega stanovništva. Obje bi varijante imale negativan učinak na uvoz i na potražnju industrijskih proizvoda proizvedenih na Zapadu, pa bi dovele do prestanka globalnog ekonomskog rasta.

Što se tiče nafte, tog osnovnog energenta Zapadne civilizacije, danas ne postoji naznaka o raspolaganju tehnologijom koja bi u bliskoj budućnosti mogla ponuditi

⁴ Williamson (1998.) smatra da sektorske razlike, relativno mali udio poljoprivrednog sektora u GDP i komparativno znatno slabija dinamika migracija u odnosu na razdoblje prije I. svjetskog rata, čine vjerovatnost ponavljanja deglobalizacije malom, ali ne i nemogućom pojavom.

adekvatan supstitut tom univerzalnom i praktičnom gorivu (Youngquist, 1999.). Drastičan rast cijene nafte i saznanje o činjenici da se cijena više neće smanjivati, već će, naprotiv, imati tendenciju porasta, dovoljan je razlog da se okrene predznak u globalnim ekonomskim tokovima.

Neupitno je da se zamah suvremene globalizacije veže uz ekonomski rast i iscrpljivanje prirodnih resursa na svjetskoj razini. To ukazuje da bi proces globalizacije u uvjetima energetske i ekološke ograničenosti mogao imati samoponištavajući karakter. Samoojačavajući ili autokatalitički procesi koji nastaju sve intenzivnijim uključivanjem sve većeg broja zemalja u tokove međunarodne proizvodnje i potrošnje, čine, iako nelinearno⁵, sve veći pritisak na konačne resurse i energiju. Što je brži proces, to mu se može brže naslutiti i svršetak, koji de facto predstavlja kolaps globalne ekonomske povezanosti, i prijelaz na drugačiji, nepoznati "režim rada". Zbog postojeće asimetrije u intenzitetu prisvajanja prirodnih resursa, proizlazi da se intenzitet i dinamika deglobalizacije neće osjetiti jednako u svim zemljama.

Asimetrije raspodjele

Neupitno je da postoji velika asimetrija među nacijama u intenzitetu prisvajanja prirodnih resursa i u narušavanju stabilnosti biosfere. Približno 15% svjetskog stanovništva koje živi u razvijenim zemljama, potrošilo je godine 1997. ukupne energije 50% i proizvelo 50% emisija ugljičnog dioksida⁶. Asimetrije, odnosno drastične nejednakosti u korištenju prirodnih resursa između razvijenih ekonomija Zapada i ostalih zemalja svijeta, posebno zemalja u razvoju, mogu se činiti u konačnici premostivima, kao što to predviđa teorija konvergencije. Naime, smanjenje jaza u standardu života moralo bi se postići razmjerno bržim ekonomskim rastom siromašnijih zemalja (Williamson, 1996.), što implicira adekvatan rast u eksploataciji resursa i energije. Idealu konvergencije suprotstavlja se, međutim, saznanje o konačnom kapacitetu planeta da podrži materijalni rast ekonomija: jedna je Norveška studija pokazala da bi kada bi sedam milijardi ljudi živjelo na razini potrošnje materijala i energije karakterističnoj za industrijalizirane zemlje, tada bilo potrebno pet planeta Zemlja da ista ostvari (ICPQ, 1996., str. 52). Sličan nalaz dali su Wackernagel i Rees (1995.).

Deklarirana politika Svjetske banke, tog snažnog alokatora međunarodnog kapitala i ideatora ekonomske politike u zemljama Juga, uvijek je išla u smjeru

⁵ Nelinearnost je uvjetovana tehnološkim napretkom u proizvodnosti korištenja energije i materijala.

⁶ Sa samo 4.6% svjetskog stanovništva, SAD su proizvele 22% emisija ugljičnog dioksida u godini 1991., a to je više od Kine, Indije, Južne Amerike i Afrike zajedno. Uzimajući potrošnju energije kao surogat pritiska na okoliš, vidimo da dijete rođeno u SAD u tijeku svoga života opterećuje dvostruko više prirodni sustav od djeteta rođenog u Švedskoj, tri puta više od onog rođenoga u Italiji, trinaest puta više od Brazila, trideset pet puta više od Indije i 140 puta više od djeteta rođenoga u Bangladešu (ICPQ 1996., p. 52)

zmanjenja razlika između razvijenih i nerazvijenih zemalja. Rezultati tih napora u pedeset godina njezina djelovanja pokazali su se, pak, općenito proturječnima, a s ekološkog i sa socijalnog stajališta često destruktivnima ili promašenima. Razlike u ekonomskoj razvijenosti i materijalnom standardu života između zemalja Zapada i zemalja Trećega Svijeta su se, štoviše povećale. Relativan jaz između bogatih i siromašnih ekonomija danas je veći nego ikada prije u povijesti čovječanstva (DeLong 2000.). Kao jedan od primjera ekonomske nejednakosti i nepremostivog jaza između razvijenih i ostalih ekonomija može se navesti podatak da su SAD godine 1997. sa 5% svjetskog stanovništva prisvajale 26% svjetskog BNP. Kumulativno, SAD, Japan, Njemačka, Engleska i Italija su sa svega 12% svjetskog stanovništva proizvodile 63% BNP⁷.

Hipotetska konvergencija ekonomija na globalnome planu usko je vezana uz globalizaciju i liberalizaciju međunarodne trgovine i kapitala. Neka istraživanja zasnovana na ekonomskoj povijesti u protekla dva stoljeća (Bairoch 1993.) upozoravaju da liberalizacija trgovine može dovesti do deindustrializacije i po usporavanja ekonomskog razvitka u zemljama u razvoju. Isti autor navodi da je fenomenalan rast industrijalizacije u zemljama Trećega Svijeta u radoblju nakon Drugog svjetskog rata bio ne posvemašnja, već lokalizirana pojava u kojoj se najviše ističu po uspjehu tek četiri Azijska tigra, ali ni taj uspjeh nije, ostvaren bez visoke cijene po okoliš, bez iscrpljenih prirodnih resursa i narušenog društvenog tkiva.

Nakon pedeset godina intezivnog ekonomskog rasta koji je doveo do iscrpljenja gotovo svih čovjeku prijeko potrebnih prirodnih fondova (šume, obradiva tla, pitka voda, riblji fondovi), svijet je, gledajući kroz prizmu bogatstva i ekonomske moći, asimetričniji nego ikada prije. Asimetrije se mogu sagledati u osnovnim parametrima razvijenosti, kao što su potrošnja energije po stanovniku, materijalni standard, postotak aktivnog stanovništva u nepoljoprivrednim djelatnostima, emisije CO₂ i sl., čije distribucije frekvencije na svjetskoj razini imaju oblik desne modalne iskrivljenosti (Matutinović, 1999., 2000.). Veoma sličan obrazac distribucije veličine, metaboličkog intenziteta i kompleksnosti organizama nalazimo u prirodi, pa postoje vjerodostojne indikacije da se složeni živi sustavi samoorganiziraju u strukture koje obilježava raznolikost agenata, lokalnu adaptaciju i asimetrična distribucija frekvencije ključnih varijabli (Matutinović, 1999., 2000.). U prirodi, čini se, nema procesa koji bi bili analogni ideji konvergencije. U tom se smislu mora sagledati i Cattonova tvrdnja (1992.) da je većina nerazvijenih zemalja osuđena na nerazvijenost.

Nacionalna sigurnost u svjetlu oskudice prirodnih resursa

Pojam nacionalne sigurnosti u posthladnoratovskom razoblju može se razmatrati kroz izvanvojne dimenzije: ekonomsku, demografsku, ekološku i

⁷ Izvor podataka: World Bank 1999; izračun, autor; isto za podatke o potrošnji energije i emisijama CO₂.

demokratsku (Adibe, 1994.). Općenita teza ekonomske sigurnosti jest da su ekonomski slabe države ipso facto nesigurne, odnosno da postoji inverzan odnos između ovisnosti i sigurnosti (Adibe, 1994.). Ta se teza može izravno povezati s ovisnošću nacionalne ekonomije o uvozu energenata, hrane, strateških sirovina ili finalnih proizvoda koji su potrebni za civilizacijsko funkcioniranje društva. Isključujući svaku pomisao o ksenofobičnosti ili autarkiji, teza o ovisnosti i sigurnosti može se, hipotetski, proširiti i na situaciju u kojoj multinacionalne kompanije kontroliraju ključne sektore gospodarstva neke zemlje, kao što su to telekomunikacije, javni transport, proizvodnja i distribucija energije ili hrane. Intenzitet iskorištavanja prirodnih resursa i prisvajanja fosilnih goriva neraskidivo je povezan s ekonomskom i vojnom snagom male grupe zemalja unutar OECD skupine. Iz toga slijedi da su male zemlje, ovisne o uvozu repromaterijala i fosilnih goriva u izuzetno delikatnoj sigurnosnoj poziciji – to više, čim njihove privrede izgube minimum samodostatnosti u proizvodnji hrane.

Nacionalna je sigurnost ugrožena i u slučaju iscrpljivanja nacionalnih prirodnih resursa i degradacije okoliša, koji mogu izazvati nezadovoljstvo pogođenih društvenih skupina, unutarnje migracije i u krajnjoj konzekvenci i nasilne sukobe, o čemu svjedoči istraživanje Homer-Dixona (1998.). Slučajevi intranacionalnih i međudržavnih sukoba zbog obnovljivih i neobnovljivih resursa bili su česti u povijesti, a postoje i u suvremenom svijetu (Stoett 1994.). Očekivane nestašice u opskrbi naftom, tim pogonskim gorivim suvremene civilizacije, mogu imati ozbiljnije političke i sigurnosne implikacije zbog rasporeda zemalja proizvođača i potrošača i zbog njihove relativne ekonomske i vojne moći (Adibe, 1994.). Procjenjuje se da države Bliskog Istoka, koje čine svega 4% svjetskog stanovništva, posjeduju 46% svjetskih rezervi nafte i možda 70%-80% raspoloživih viškova za izvoz (Duncan & Youngquist, 1998.). Izvjestan prijelaz svjetske ekonomije u "post-naftnu paradigmu" u ovome stoljeću (Youngquist, 1999.) izazov je nepredvidivih razmjera za nacionalnu sigurnost, osobito onih zemalja koje ne raspolažu ni rezervama niti vojno-političkom moći prisvajanja. Moguć skori ulazak Kine kao kupca na svjetskom tržištu hrane također može izazvati niz ekonomskih i političkih perturbacija (Brown i Halveil 1998.), a problem opskrbe pitkom vodom smatra se jednim od ključnih izazova ovoga stoljeća, kako u vidu pukog opstanka, tako i u političkom i sigurnosnom smislu.

Teza o inverznom odnosu između ovisnosti i sigurnosti ne iscrpljuje se u oskudici neobnovljivih i obnovljivih prirodnih resursa i energije. Ona se ogleda i u promjeni strukture nacionalne ekonomije. Na razini nacionalne ekonomije globalizacija uvodi strukturni pomak od integrirane u segregiranu ekonomiju (Morris, 1996.). Ulazeći nesputano u globalizaciju, ekonomski sustav gubi svoju nacionalnu, "lokalnu" logiku, pa se funkcionalno i strukturno podređuje logici svjetskog tržišta. Daly (1999.) smatra da globalna ekonomska integracija istovremeno znači i nacionalnu ekonomsku dezintegraciju u smislu da su dijelovi privrede otrgnuti iz svog nacionalnog konteksta. Naime, proizvodnja finalnog proizvoda dezintegrira se na više međusobno veoma udaljenih zemalja, proizvođač i kupac postaju kulturno i zemljopisno proizvoljno udaljeni, a proizvodnja i potrošnja hrane gube svoju

nacionalnu i regionalnu povezanost. Indikativan je primjer proizvođača soje u SAD, oni su zaključili da je iracionalno osloniti se na potražnju udaljenog Japana i preuzeti rizik volatilnosti cijena na svjetskom tržištu za robu koja nema adekvatnu potražnju u domicilnoj zemlji⁸. Globalizaciju u realnoj sferi ekonomije dodatno kompliciraju nespутane portofolije investicije koje nisu nikako povezane s materijalnom sferom nacionalne ekonomije. One su već pokazale svoj negativan utjecaj za vrijeme Meksičke krize godine 1995. i za vrijeme nedavne Azijske krize⁹. Promjene ekonomske i demografske strukture kakvu uvjetuju navedeni procesi mogu sezati veoma duboko: od promjene u strukturi zaposlenosti po proizvodnim sektorima, preko gašenja lokalnih proizvodnji, zbog njihova neuklapanja u strategiju multinacionalnih korporacija, pa sve do specijalizacije u pojedinim robama koje se funkcionalno ne integriraju u nacionalno gospodarstvo.¹⁰ Osnovna implikacija fenomena dezintegracije nacionalnog ekonomskog sustava jest povećana ovisnost o međunarodnoj trgovini u funkcioniranju svih ekonomskih sektora, sve do zadovoljavanja primarnih potreba stanovništva. Ta se povećana ovisnost može pretvoriti u problem nacionalne sigurnosti u trenutku kada dođe do poremećaja u globalnim trgovinskim tokovima.

Zaključna razmatranja

Ako povežemo konačne i u velikoj mjeri iscrpljene materijalne i energetske resurse planeta i sposobnost apsorpcije antropogenih emisija i otpada od biosfere, s postojećim (rastućim) asimetrijama u raspodjeli svjetskog bogatstva i moći, možemo se zapitati je li i koliko još prostora ostavljeno "konvergenciji" putem procesa globalizacije. I dalje, do koje se mjere Hrvatska privreda mora (re)strukturirati slijedeći logiku međunarodne podjele rada, a da ne dovede u pitanje nacionalnu sigurnost, odnosno dugoročnu civilizacijsku održivost? Odgovori na pitanja nisu jednostavni, a ni jednoznačni, ali to ne oslobađa znanost i politiku od traženja rješenja i, prije svega, od kritičkog pristupa problematici uključenja u globalizacijske procese.

Pristupanje WTO-u

Iako Hrvatska već više godina pregovara o ulasku u WTO, a odnedavno je i pred ostvarenjem svojih težnji, dosadašnja je znanstvena rasprava pristupila toj

⁸ Raffensperger C. from Northern Plains Sustainable Agriculture Society (NPSAS), Dakota, US, e-mail komunikacija, 1999.

⁹ Prihvaćanjem Multilateralnog sporazuma o investicijama (MAI) nacionalne bi ekonomije u još većoj mjeri izgubile svoj suverenitet i mogućnost vođenja razvojne politike.

¹⁰ Na primjer, slaganje čipova u nekim azijskim zemljama zapošljava nekvalificiranu žensku radnu snagu koju vuče iz poljoprivednog sektora. Pritom se u nacionalnom ekonomskom okruženju nema ni znanja, niti industrije, koji mogu integrirati te čipove u finalne proizvode, dakle, ne postoje pretpostavke za proizvodne sinergije i formiranje industrijskih klastera u smislu Portera (1990.).

tematici tek sporadično. Autori se uglavnom slažu da je sadašnji izvozni sektor nespreman i strukturno neprilagođen uključivanju u nesputanu globalnu konkurenciju (Aksentijević, 1998.; Kopal, 1998., Dujšin, 1998.). Aksentijević (1998.) i Kopal (1998.) vide u uključivanju Hrvatske u globalizacijske procese imperativ dugoročnog gospodarskog probitka i razvoja. Analiza je više usmjerena na mogućnosti koje se otvaraju hrvatskom izvozu, a zanemaren je utjecaj na strukturu nacionalne ekonomije, na socijalno tkivo i na okoliš. Kontinuitet globalizacijskog procesa i ekonomskog rasta uzima se kao nedvojben, prešutna pretpostavka. Drugi autori iskazuju više opreza. Tako Dujšin (1998.) iznosi svoje rezerve prema liberalnom svjetskom tržištu i perzistenciji uvjeta globalnog rasta koji su prevladavali u sedamdesetim i osamdesetim godinama, a Pravdić (2000.) daje pregled proturječnih i problematičnih aspekata globalizacije, pozivajući na oprez. Ono što ipak zabrinjava jest izražena nespremnost i nevoljkost hrvatske politike da se, osim lobiranja za ulazak u WTO, pozabavi i dugoročnim posljedicama za ekonomiju i društvo u cjelini. Raspon nespremnosti seže od nepostojanja strategije ekonomskog razvitka¹¹, nedorečenosti politike sektorskog prilagođivanja ulaska u WTO¹², do neodmjerenih izjava u javnosti državnih dužnosnika. Tako iz Ministarstva poljoprivrede i šumarstva saznajemo¹³ da će nakon ulaska u WTO opstati samo proizvođači hrane koji se bave profesionalno tim poslom – od 530.000 seoskih gospodarstava, tek njih 150.000 (Banka, 1999.; Jutarnji list, 1999.). Visoki dužnosnik istog Ministarstva izjavljuje da je “integriranost u svjetsku privredu naš politički i gospodarski interes, bez alternative ... te da većina naših proizvođača mora znati da ovakvi kakvi jesu ne mogu ići na svjetsku tržnicu” (Poslovni svijet, 2000.). Nameću se odmah tri zamjerke takvom rasuđivanju: (1) strukturne, demografske i socijalne implikacije tako radikalne promjene u broju seoskih gospodarstava kolosalne su i ne smiju proći bez ozbiljne znanstvene i društvene analize; (2) iz dosadašnjeg pregleda literature vidi se da globalizacija nije ni jednoznačan, niti nepovratan proces, pa da integriranost Hrvatske u svjetsku privredu stoga nije bez alternative, već da, u najmanju ruku, ima svoje varijante stupnja integriranosti i (3), zbog kojeg bi razloga hrvatski poljoprivredni proizvođači morali pošto poto ići na svjetsku tržnicu? Zar njihova osnovna zadaća nije osigurati zdravu i održivu prehranu za građane Hrvatske? Općenito, stječe se dojam da samozadovoljstvo političara zbog konačnog pristupanja Hrvatske u WTO uz istovremeno (neargumentirano) iznošenje takvih prognoza i ocjena znači odsustnost sistemskog promišljanja o problemu društveno-ekonomskog razvitka. Sistemsko mišljenje, konstrukcija alternativnih scenarija i, najznačajnije, izbor strategije privrednog razvitka potreban su preduvjet za društveno prihvatljivo uključivanje Hrvatske u globalne

¹¹ Nerazumljivo je da se zakon o stranim ulaganjima donosi bez prethodno usuglašene strategije razvitka jer strane direktne investicije mogu imati integrirajući ili segregirajući karakter, ovisno o njihovom sektorskom usmjerivanju.

¹² Pomoćnik ministra poljoprivrede Miroslav Božić izvještava o novim poticajima poljoprivrednim proizvođačima pri ulasku u WTO, a Damir Kovačić s Agronomskog fakulteta tvrdi da studija utjecaja ulaska u WTO na poljoprivredni sektor nikada nije učinjena i da o tome nije vođena javna rasprava (Jutarnji list, 2000.).

ekonomske tokove. Naime, liberalizacija vanjske trgovine nije samoj sebi svrha, a bez postojanja strategije privrednog razvitka može izazvati visoke društvene troškove s negativnim političkim posljedicama (Jurčić, 2000.).

U traženju rješenja - industrijska politika

U domaćoj literaturi postoji znatan stupanj suglasnosti o značenju vođenja industrijske politike unutar strategije razvitka i prilagođivanja globalizacijskim procesima. Tako se Aksentijević (1998.) i Kopal (1998.) zalažu za kombinaciju vertikalne i horizontalne razvojne politike s naglaskom na davanje potpore onima koji su se dosad pokazali izvozno propulzivnima. Dujšin (1998.) se kritički osvrće na dosadašnje (ne)vođenje industrijske politike i smatra da nije uputno prepustiti se u potpunosti hirovima tržišta. U ekonomskom povezivanju daje prednost regionalnom integriranju (EU) pred globalnim (Dujšin, 1998.). Božičević (1999.) vidi razvojnu perspektivu u prepoznavanju i u indirektnom poticanju industrijskih grozdova, a Teodorović (1998.) navodi međupovezanost industrijske politike i strategije stranih ulaganja. Sistemska povezanost između poticanja stranih ulaganja, industrijskih grozdova i dugoročnog razvitka dana je prije u radu Matutinović, 1998.

Industrijska je politika koncepcijski otvoreno područje, koje dopušta različite političke pristupe, pri čemu je neosporno da u sebi nosi određenu dozu izbora u pogledu nacionalnih ciljeva i ima asimetričan ili selektivan utjecaj na industrijske sektore i grane (Leone i Bradley, 1981.; Dujšin, 1998.). Leone i Bradley (1981.) tvrde da je prava zadaća industrijske politike “*dugoročni strukturni integritet nacionalne industrijske baze*” (*kurziv autorov*). U kontekstu izbora nacionalnih ciljeva i osiguranja dugoročnog strukturnog integriteta privrede kao cjeline, industrijska politika postaje integralnim dijelom sagledanja nacionalne sigurnosti. Jedan od mogućih pristupa industrijskoj politici u kontekstu traženja odgovora na pitanja postavljena na početku ovog odjeljka, može se sažeti u ovoj tezi: ***racionalno je da se na dugi rok zaštite proizvodnja hrane i dio industrijske proizvodnje koji osiguravaju opstojnost nacionalne ekonomije i društva u cjelini***. Argumenti za tu tezu, koja ima i značenje dugoročnog nacionalnog cilja, dani su, osim u ovome i u ranijem radu (Matutinović, 1999.). Između ostalog, ova teza počiva na činjenici da svaka razvojna politika mora voditi računa o globalnim, ekološkim i energetskim ograničenjima ekonomskoga rasta i o zanemarivoj snazi Hrvatske u prisvajanju resursa poput nafte. Također uzima u obzir i neizvjesnosti koje donosi ovisnost nacionalne ekonomije o udaljenim tržištima.

Konkretna se rješenja ipak, ne traže u zatvaranju prema svijetu, već u smišljenoj integraciji u regionalne ekonomske strukture i u povećavanju konkurentne sposobnosti privrede. Integracija u regionalne ekonomske strukture ne znači bezuvjetno i institucionalno povezivanje. Iščekivanje i isključivo oslanjanje na članstvo u EU ne može biti okvir djelotvorne industrijske politike. Za ekonomski primjereno pristupanje Europskoj Uniji, Hrvatska mora višestruko podići razinu BNP po stanovniku (Dujšin 1998.a), za što će uz sadašnje stanje u privredi biti potrebno

znatno vrijeme. Prema nekim izračunima (Morita, 1999.) Hrvatskoj bi uz stopu rasta GDP (na paritetu kupovne moći) od 5.38% bile potrebne 32 godine da dostigne donju razinu članica EU. U tom kontekstu integracija u regionalne ekonomske strukture znači prije svega razumijevanje tržišta ponude i potražnje zemalja koje nas okružuju, razvijanje dobrih bilateralnih odnosa i sagledanje komplementarnosti ekonomija na duži rok. I taj je pristup vezan uz nepoznanice i rizike, ali znatno manje nego “integriranje” s udaljenim tržištima svijeta. Za razliku od uobičajenih alternativa industrijske politike između “odabira pobjednika” i stvaranja donekle neutralnih okvira privređivanja, ovaj pristup ne odabire “pobjednike”, već strateške nosioce opstojnosti nacionalne ekonomije i društvene zajednice. Takav pristup svakako implicira “trade off” između ekonomske efikasnosti na kratak rok i prilagodljivosti ili otpornosti ekonomije na dugi rok. Efikasnost (sektora) donekle se žrtvuje sposobnosti cjeline da apsorbira moguće buduće šokove i zadrži dovoljno raznolikosti (i redundancije) da odgovori prilagodljivo na nepoznate, buduće izazove. Trade off između efikasnosti sistema na kratak rok i prilagodljivosti na dugi rok, karakterističan je za kompleksne sustave poput ekologija i ekonomija (Ulanowicz, 1997.; Giampietro et al., 1998.) i može se ustvrditi da je neizbježan – istovremeno maksimiranje obiju varijabla nije moguće.

Na strani stvaranja insitucionalnih okvira na prvom mjestu stoji znanje kao nezamjenjiv društveni kapital 21. stoljeća. Ulaganje u stjecanje i širenje znanja na općoj društvenoj razini jednako kao i na razini poduzeća, mogu Hrvatskoj omogućiti brži razvitak u trenutku moguće, iako neizvjesne, promjene globalnih ograničenja. Danas, međutim, ni znanost i obrazovanje, niti ulaganja u istraživanje i razvitak u industriji nemaju nužnih poticaja kreatora ekonomske politike. Problematiku uloge znanja u industriji i u ekonomskom razvitku s posebnim smjernicama za Hrvatsku, obradio je Juraj Božičević u brojnim radovima.

Na kraju, predlažem za raspravu skup konkretnijih mjera i politika na tragu dosadašnjih ocjena stanja u privredi i globalnog okruženja (Matutinović, 1999.). One su dane kao teze koje traže dalju dopunu, razradu i kritički osvrt.

- (1) Vođenje industrijske politike mora biti integrirano u promišljanje dugoročnog razvitka i otvaranje stranim direktnim investicijama mora biti usklađeno s tom politikom.
- (2) Industrijska politika mora onemogućiti mogući proces dezintegracije privrede, u prije navedenom smislu i čvršće povezivati nacionalnu ekonomiju u regionalne ekonomske strukture.
- (3) Ministarstvo gospodarstva moralo bi potaknuti cjelovito istraživanje gospodarenja resursima i energijom u hrvatskoj privredi, a napose u energetski intezivnim granama, kako bi se stekao cjelovit znanstveni uvid u stanje i perspektive rasta proizvodnosti resursa. Na osnovi takve studije može se pristupiti planiranju stopa rasta proizvodnosti resursa u Hrvatskoj do godine 2025. i izradi poticajnih mjera i monitoringu.
- (4) U proračun bi se moralo izdvojiti više sredstava za obrazovanje i znanost, jer je znanje osnovni resurs za učinkovito raspolaganje prirodnim i ljudskim

kapitalom u 21. stoljeću. Unutar izdataka proračuna za visoko školstvo potrebno je dati više značaja uvođenju kolegija i usmjerenja¹³ na sveučilištima po uzoru na zemlje EU i SIE.

- (5) Poticanje osnivanja snažnog centra za razvitak malih i srednjih poduzeća¹⁴ u kojem bi poduzetnici stjecali znanja koja će im omogućiti da konkuriraju u dvadeset prvom stoljeću, između ostalog i ona znanja koja će omogućiti rast proizvodnosti resursa u hrvatskoj industriji i u ostalim granama privredne djelatnosti. Nosilac te inicijative moglo bi biti Ministarstvo gospodarstva.
- (6) Uvođenje carinskih i poreznih olakšica za poduzeća prilikom ulaganja u nabavu suvremene opreme kojom bi poduzeće povećalo svoju energetska ili ekološka efikasnost.

LITERATURA:

1. *Adibe, C. E.*: "Weak states and the emerging taxonomy of security in world politics", *Futures*, Vol. 26, No. 5, 1994., str. 490-505.
2. *Aksentijević, N. K.*: "Razvojna orijentacija Hrvatske u uvjetima globalizacije", *Ekonomika istraživanja*, Vol. 11, br.1-2, 1998., str. 13-22.
3. *Anderson, W. T.*: "The two globalizations: notes on a confused dialogue", *Futures*, 31, 1999., str. 897-903.
4. *Bairoch, P.*: "Economic and World History: Myths and Paradoxes", The University of Chicago Press, 1993.
5. Banka 1999.: "Hrvatska i WTO", studeni 1999.
6. *Božičević, J.*: "Od čega će Hrvatska živjeti? Poticaji za stručnu raspravu o industrijskoj politici", *Ekonomija*, god. 6, br. 4, 1999., str. 451-459.
7. *Brown, L. R. and Kane, H.*: "Full House: Reassessing the earth's population carrying capacity", Norton & Co, 1994.
8. *Brown, L. R. and Halweil, B.*: "China's Water Shortage Could Shake World Food Security", *World Watch*, July/August, 1998.
9. *Brown, L. R., Renner M. and Flavin, C.*: "Vital Signs: The environmental trends that are shaping our future, Worldwatch Institute, Washington D.C., 1998.
10. *Burnstein, D.*: "Euroquake", Simon and Schuster, 1991., str. 58.
11. Business Central Europe (BCE). Faceles fears. April, 2000.

¹⁴ Na primjer: ekonomika resursa, upravljanje okolišem, procjena utjecaja na okoliš, pravo okoliša, ekološka ekonomika i sl.

¹⁵ Kao uzor može poslužiti HKPC (Hong Kong Productivity Center) koji je osnovala i sufinancirala država sa ciljem da unaprijeđuje poslovanje malih i srednjih poduzeća koja čine 92% Hongkonške privrede. HKPC zapošljava više od 500 stotina djelatnika, mahom konzultanata, koji su organizirani u pet sektora i pokrivaju doslovno sva područja poslovanja: od razvitka proizvoda, menadžmenta i financija do ekološke efikasnosti.

12. *Campbell, C. J. and Laherrère, J. H.*: "The End of Cheap Oil", Scientific American, March 1998.
13. *DeLong, B. J.*: "The shape of twentieth century economic history". National Bureau of Economic Research, WP 7569, 2000. <http://www.nber.org/papers/w7569>
14. *Dujšin, U.*: "Globalizacija, regionalizacija i Republika Hrvatska". Ekonomska istraživanja, Vol. 11, br.1-2, 1998., str. 34-46.
15. *Dujšin, U.*: "Industrijska politika: njena definicija i postavke u zemljama u tranziciji – osvrt na Hrvatsku", Ekonomija, god. 6, br. 3, 1998., str. 289-308.
16. *Duncan, R. C. i Youngquist, W.*: "The World Petroleum Life-Cycle", Paper presented at the PTTC Workshop "OPEC Oil Pricing and Independent Oil Producers", Petroleum Technology Transfer Council, University of Southern California, Los Angeles, October 22, 1998.
17. Financial Times (FT) 2000.: "US warns volatile oil prices threaten the world economy, February 28, 2000.
18. Financial Times (FT) 2000.: "East European workers may face curbs", February, 22, 2000.
19. *Flannery, K. V.*: "The Cultural Evolution of Civilizations", Annual Review of Ecology and Systematics, No. 3, 1972., str. 399-426.
20. *Harvey, D.*: "The Condition of Postmodernity", Oxford University Press, 1989.
21. *Homer-Dixon, T.*: "The Project on Environment, Population and Security", 1998. <http://library.utoronto.ca/www/pcs/eps>
22. *Galić, B.*: "Paradoksi globalizacije i multipolarni svijet", Soc. Ekol., Vol. 9 No. 3, 2000., str. 163-174).
23. *Gardner, D.*: "Nationalist hardliners put squeeze on India's PM", Financial Times, July 10, 2000.
24. *Gardner, D.*: "Hindu revivalists raise the question of who governs India", Financial Times, July 13, 2000.
25. *Giampietro, M., Mayumi, K., and Pastore, G.*: "A Dynamic Model of Socio-economic Systems described as Adaptive Dissipative Holarchies", in eds. Ulgiati S. "Advances Energy Studies: Energy Flows in Ecology and Economy", MUSIS, 1998., str. 167-190.
26. ICPQ (The Independent Commission on Population and Quality of Life) "Caring for the Future", Oxford University Press, 1996.
27. *Jovančević, R.*: "Izazovi pred poljoprivrednom politikom u 2000. godini", Ekonomija, br.4., RIFIN, 1999., str. 521-536.
28. *Jurčić, Lj.*: "Proces pristupa u WTO", Ekonomist 2000., str. 5-6, pp. 2-4.
29. Jutarnji list: "Ulaskom u WTO propast će dvije trećine hrvatskih poljoprivrednika", srpnja 1999.
30. Juarnji list: "Je li ulazak u WTO propast za hrvatskog seljaka!?", 20. svibnja 2000.
31. *Kopal, M.*: Izvozna orijentacija Hrvatske u uvjetima globalozacije", Ekonomska istraživanja, Vol. 11, br.1-2, 1999., str. 23-33.
32. *Leone, R. A. and Bradley, S. P.*: "Toward an effective industrial policy", Harvard Business Review, Vol. 59, No.6, 1981., str. 91-97.

33. *Matutinović, I.*: “Megmarketing: The Framework for Foreign Direct Investments and Long Term Development In Transition and New Industrializing Countries”, *Journal of East-West Business*, Vol. 4, No. 3, 1998.
34. *Matutinović, I.*: “Dugoročni razvoj hrvatskog gospodarstva s gledišta globalnih ekoloških i energetske ograničenja”, *Ekonomija*, br. 4, 1999., str. 723-740.
35. *Matutinović, I.*: “Socioeconomic Diversity and Asymmetric Distributions in the Global Economic System”, Conference paper at the 2nd International Workshop “Advances in Energy Studies”, Portovenere, Italy, May, 23-27, 2000.
36. *Malaska, P.*: “Progress, nature and technology in late-modern transition”, *Futures*, Vol. 26 No. 5, 1994., str. 529-541.
37. *Mander, J. i Goldsmith, E.*, (eds.): *The Case Against the Global Economy, and for a Turn Toward the Local*, Sierra Club Books, 1996.
38. *Morita, T.*: “The hidden growth potential of EU candidates”, *Transition*, Vol. 10., No.5, October, 1999., str. 9-11.
39. *Norberg-Hodge, H.*: “The Pressure to Modernize and Globalize”, in eds. Mander J. Goldsmith E. “The Case Against the Global Economy, and for a Turn Toward the Local”, Sierra Club Books, 1998.
40. *Milardović, A. i Njavro, Đ.*: “Globalizacija”, (ured.) Milardović A. “Globalizacija”, Panliber, 1999.
41. Millennium Institute “Global 2000 Revisited: The Critical Issues - Our Energy”, 1997. <http://www.igc.apc.org/millennium/inds>
42. *Morris, D.*: “Free Trade: The Great Destroyer”, Im eds. Mander J. Goldsmith E. “The Case Against the Global Economy, and for a Turn Toward the Local”, Sierra Club Books, 1998.
43. *Niznik, J.*: “The future of small countries: cooperation is imperative”, *Futures*, 1995., str. 890-895.
44. Poslovni svijet: “Ove godine kukuruz ipak nećemo rabiti kao gorivo”, *Večernji list*, 17. svibnja 2000.
45. *Porter, M. E.*: “The Competitive Advantage of Nations”, The Macmillan Press Ltd, London, 1990.
46. *Pravdić, V.*: “Gospodarenje okolišem: raskorak između globalizacije i etike”, *Socijalna ekologija*, Vol. 9, No. 1-2, 2000., str.113-124.
47. *Price, D.*: “Energy and Human Evolution, Population and Environment”, *The Journal of Interdisciplinary Studies*, Vol. 16, No.4, March, 1995., str. 301-19. <http://dieof.org>
48. *Rappaport, R. A.*: “Maladaptation in Social Systems. In The evolution of Social Systems”, eds. Friedman, J., and Rowlands, M. J., Duckworth, 1977., str. 49-71.
49. *Renner, M.*: “Fighting for Survival: Environmental Decline, Social Conflict. and the New Age of Insecurity”, Norton, 1996.
50. *Stephens, P.*: “No vacancies at the Europa”, *Financial Times*, June 23, 2000.
51. *Stoett, P. J.*: “Global environmental security, energy resources and planning”, *Futures* Vol. 26, No. 7, 1994., str. 741-758.
52. *Tainter, A. J.*: “The Collapse of Complex Societies”, Cambridge University Press, 1988.

53. *Teodorović, I.*: "Strategija razvitka još jednom", *Ekonomija*, god. 4, br. 3, 1998., str. 435-440.
54. *Toulmin, S.*: "The ambiguities of globalization"; *Futures* 31, 1999., str. 905-912.
55. *Ulanowicz, R. E.*: "Ecology, the Ascendant Perspective", Columbia University Press, 1997.
56. *Ullram, P. A.*: "A new union of hopes and fears: Public opinions on the EU eastern enlargement in EU – member and candidate countries", Paper presented at the 52nd WAPOR Conference, Paris, September 4-5, 1999.
57. *Wackernagel, M. and Rees, W.*: "Our ecological Footprint: Reducing Human Impact on The Earth", New Society, 1995.
58. *Williamson, J. G.*: "Globalization, Convergence and History", *The Journal of Economic History*, Vol. 56, No.2, June, 1996.
59. *Youngquist, W.*: "The post petroleum paradigm and population", *Population and Environment: A Journal of Interdisciplinary Studies*, Vol. 20, No. 4, March, 1999.

SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF CROATIAN ECONOMY IN CONDITIONS OF GLOBALIZATION

Summary

Sustainable development is closely related to preservation of basic functions and characteristics of national economies. This paper questions the sustainability of a small economy, like Croatia, in the light of ecological source and sink limits and finite oil supplies. Globalization process is introduced as a force which is creating more threats than opportunities for long-term development of a small economy: it is challenging political and economic sovereignty of national economies, linking together distant and functionally unrelated economies, and stretching natural resources worldwide. Convergence between the world economies is an unlikely process and asymmetries of developmental traits may prove to be a natural attraction of the world economic system. In such an environment, de-globalization may repeat itself having major consequences for small economies highly integrated in global trade. Such consequences are likely to have adverse effect on the national security regarded here in its economic, demographic, ecological and democratic dimensions.